

Renate Belentschikow (Hrsg.)
**Neue Wege der slavistischen
Wortbildungsforschung**
2. Tagung der Internationalen Kommission
für slavische Wortbildung,
Magdeburg, 9.-11.10.97

Ренате Беленчиков (Изд.)
**Новые пути изучения
словообразования славянских
языков**
2-ое заседание Международной комиссии
по славянскому словообразованию
Магдебург, 9.-11.10.97

Sonderdruck
1999

PETER LANG
Europäischer Verlag der Wissenschaften

Егон Фекете (Београд)

9. VII 1999.

Неки творбено-морфолошки проблеми
актуелних лексичких иновација у српском језику

У српском језику могу се у другој половини овога века уочити два развојна сегмента, од којих онај други, новији, настаје завршетком Другог светског рата¹. И док је у доратном периоду српски језик био у процесу доградње језичког стандарда на принципима новоусвојених вуковских начела, први период после Другог светског рата обележен је утицајем совјетског језичког манира. Касније језичке токове карактерише утицај политичког говора, посебно новопроглашеног самоуправног система у Југославији, да би у данашње доба на језички корпус снажно деловали наука и технологија продором новонастале пратеће терминологије и фразеологије, затим говорни феномени електронских медија а посебно све снажнији развој свеопштих међујезичких контаката у свету.²

Иновативни процес у српској средини започет је продором „совјетизираних„ (полу)скраћеница типа *политбиро*, *колхоз*, *агитпроп* и сл., што је резултирало домаћим новотворинама типа *Гранат*, *Гратекс*, *На-ма*, *Танјуг* и др., које су се, у неким случајевима, задржале и до данас, као лексикализовани елементи регуларне језичке провенијенције. Таква образовања настајала су махом спорадично, без обзирања на језичке закономерности и стандардне творбене моделе, често и у директној супротности са њима. Могло би се чак рећи да су творевинама овога типа отварана врата и многим другим неконтролисаним творбено-морфолошким образовањима, која у неким случајевима и данас функционишу, мада претежно у специфичним функционалним стиливима јавне речи (у политици, публицистици, информатици и сл.), али са тенденцијом ширења и у друге сфере језичке комуникације.

У најновије време, појаве творбено-морфолошких иновација огледају се и у стварању посебног типа (полу)сложеница свођењем иницијалне лексеме на почетне слоге или само на први слог, попут: *еко-политика*, *авио-промет*, *инфо-центар*, *ино-кореспондент*, *ју-лига* и сл. Проблем се генерише: (1) у творбено-семантичкој перспективи, јер нема регуларности у њиховом творбеном поступку (формант 'еко-', на пример, у творевинама

¹О језичким променама у српском језику у периоду друге половине XX века исп. Радовановић. ... 1996.

²Наше посматрање проблема не излази из оквира општејезичке ситуације, што значи да се акцептира јавни, општејезички стандард, а не и видови његове сертификације (у функционално-стилској, социолингвистичкој или другој перспективи).

као 'еко-катастрофа' и сл. не маркира дистинкцију између семантеме 'економија/-ски' и 'екологија/-шки') и (2) у ортографској прескрипцији: функционишу или као лексикализоване семантеме (нпр. 'југопетрол', 'југолек' и сл.) или као полусложенице (нпр. 'ју-представништво' и сл.). Неке конструкције овог типа имају, међутим, верификован легалитет, као оне с формантима типа **ауто-, авио-, радио-, фото-, кино-** и сл. (као: *аутомеханичар* : *ауто-продавница*; *аутопортрет* : *ауто-реклама*; *радиофонија* : *радио-апарат* : *радио програм*; *фоторепортер* : *фото-атеље* : *фото модел* (тројако писање: одвојено, с цртицом или спојено)³.

Следећу фазу поратног развоја творбеног репертоара карактерише најезда **скраћеница**. Изворни материјал је или „домаћи,, тј. скраћенице се производе од српског лексичког корпуса (НБЈ, СДК, ПТТ, БИТЕФ, МЕСАМ итд.) или „страни,, тј. скраћенице се преузимају у изворном облику, изведеном од страног лексичког корпуса (УНПРОФОР, УНИЦЕФ, УСА, ЦИА, ПАСОК, ЕТА итд.).⁴

Значајан иновативни слој лексике чине — **позајмљенице из других језика**. Некада распрострањени турцизми (који више нису „у моди,,), германизми (који стагнирају) уступају простор интернационализмима, нарочито англицизмима (американизмима), а и другим језичким утицајима.⁵

Наведене појаве, међутим, праћене су и становитим лингвистичко-структуралним и граматичко-творбени проблемима. Они су утолико сложенији уколико је домаћи језички нанос мање компатибилан са српском језичком структуром.

Најтипичнија **конфликтна ситуација** оцртава се на терену именичких номинација.

Једна, наиме, од основних карактеристика словенске па и српске системе је одсуство хомонимије падежних форми⁶. Уочљиво је, међутим,

³Исп. о овоме детаљније у: Пешикан. ...1993, с. 88-97..

⁴Скраћенице типа САД, ММФ, ОУН, тј. такве које су успостављене на основу превода страних речи садржаних у изворној скраћеници, у српском језику су ређа појава.

⁵О овоме исп. детаљније у *О лексичким позајмљеницама 1996*.

⁶Регуларну српску парадигматску типологију чине (1) им. м. рода с основом на сугласник и наставком -Ø (тип. *вук-Ø*), затим, им. м. рода с наставком -е/-о (тип *Павл-е*, *Марк-о*), те им. с. рода на -е/-о (тип *сел-о*, *пољ-е*); (2) им. ж. и м. рода с основом на сугласник и наставком -а (тип *жена*, *судија*) и (3) им. ж. рода с основом на сугласник и наставком -Ø (тип. *кост-Ø*). Дакле, општестандардна номинална ситуација је — основа на сугласник, а наставци: -Ø,-о, -е или -а, који су увек кратки. То значи: (1) Српске именице ж. рода по правилу немају у ном. јд. наставке -о, -е, им. средњег рода наставак -а, а именице сва три рода немају у ном. јд. наставке -и и -у и *вокале са поста акценатском дужином*. (2) Иако има, мада сасвим ограничен број, српских именица индеклинабилних својстава, односно лексичко-синтаксичких позиција које успостављају деклинациону блокаду именице (имамо у виду именице *доба*, *подне*,

да се хомонимија (идеклинабилност именица) инфилтрира продором именица страног порекла⁷, дакако, оних које својим морфолошким својствима не одговарају структури српске именичке деклинације.

Ситуација (коју наводимо само егземплифкативно) указују на следеће иновације:

І АПЕЛАТИВНА ЛЕКSIKA

У **апелативну** лексику страног порекла која **не одговара** систему српске деклинације спадају именице м. и ж. рода с парадигматским формантом **-и** (као: *(ми)леди, бе(ј)би, деци, оригами*); затим, с дугим вокалима: **ѓ** (као: *решо, сакѓ*), **џ** (као *деколџ, китс, мсје*) и **ј** (као: *какаду, наспарти, рагу*).

1. Тенденцију **деклинационе блокаде** показују:

(а) неки апелативи на **-и** м. рода (као: *деци, ефенди, хаџи, мистер*) и неке ж. рода на сугласник (као: *(ми)леди, бе(ј)би, мис, мадам, мадмазел* и сл.) чија индеклинабилност не проистиче толико из морфолошког склопа колико од позиције, тј. од апозитивне везаности у блокираној синтагматској спрези (типа: *мадам Тисо, хаџи Рувим* и сл.).⁸

(б) Иако формално одговарају моделу српског парадигматског система, **без промене остају**, најчешће, именице типа: *бринет, кошер, карго, мачо, форте, (де)креишчендо, ларго, карате* и сл., што, начелно, треба тумачити њиховом недовољном распрострањеношћу у српском језику, односно тежњом да се не замути транспарентност облика номинатива.⁹

поподне, преподне и сл. за које неки тврде да су индеклинабилне (мада нису сасвим), затим нетипичне именице, такве као што су *по (пол), пола, пут, јери, цис, фис* (називи за гласове и фонеме, називи за тонове солмизације), именице у посебној, апозитивној или полусложеничко-атрибутској позицији, типа 'клин-чорба', 'спомен-плоча', 'кнез-Михало' и сл.) хомонимија падежних форми у супротности је са српским деклинационим системом. Исп. о томе више у Фекете 1971. и Николић. 1995—1996.

⁷Под термином 'именице страног порекла' овде посматрамо оне које се као такве осећају данас, оне махом недовољно граматички адаптиране или колоквијално неуходане, дакле оне које се још не осећају као (адаптиране) лексеме домаћег језичког корпуса.

⁸То уједно значи да се међу недеклинабилним апелативним именицама женског рода могу понекад наћи и такве као *мадам, мадмазел, мис(ис)* и сл. које испуњавају формално услов за деклинабилност, тј. да се у ном. јд. завршавају на сугласник + \emptyset . У колоквијалном жанру чују се, међутим, неке од ових именица у алтернативној варијацији у самосталној употреби као: *мисица*, за девојку проглашену у неком избору за најлепшу, *мадама* и др.

⁹Регуларни облик ген. јд. 'карга' од им. 'карго', на пример, могао би асоцирати номинативни облик — *карг, па се, отуда, цео номинатив ('карго') узима као да је типа основа на сугл. + \emptyset . Дакако, са већом одомаћеношћу могућа је постепена приклоњеност

(с) Без промене остаје и велики број верзалних **скраћеница**, типа САНУ, ПТТ, СДК, нарочито оне које по гласовном склопу немају могућност природног изговора, мада у том погледу писана пракса (поглавито у новинским и сличним текстовима) не показује уједначеност (налазимо: 'у ПТТ', али и 'у ПТТ-у' и сл.).

2. Прилагодљивост парадигматским приликама српског језика, међутим, показују:

(а) **већина именица мушког рода на -и:** *алиби,-ија, такси,-ија, дерби,-ија, махагони,-ија, бузуки,-ија, сувлаки,-ија, сиртаки,-ија, колибри,-ија, оригами,-ија, харикири,-ија*¹⁰ и сл., које се мењају као да су с наставком -Ø (облик номинатива на -и доживљава се као да је основа на сугласник); затим,

(б) именице м./с. рода са номиналним завршетком на било који дуги (несеистемски парадигматски) **вокал**, као: *деколтс, -èà; решо, -dà; какаду, -ià; наспарту, -ià; какао, -аоа* и др.

(с) **Регуларној деклинцији теже**, у писаној, а често и у говорној пракси, и облици **скраћеница** типа СПО, СПО-а, -у. Овом маниру подложне су нарочито оне које се лако изговарају, чиме инклинирају лексикализацији и у субјективној перцепцији се, скоро по правилу, доживљавају као праве речи. Ово је нарочито изразито у скраћеница страног порекла типа УНЕСКО, ПАСОК, ДОС које се подсвесно доживљавају као семантички немотивисане лексеме.¹¹

Скраћенице, начелно, немају граматичку множину чак и кад се о плурализацији може говорити (нпр. 'све ПТТ филијале'), али, зато, многе показују способност развијања творбених деривата (исп. 'ЈУЛ-овац', 'СПС-овски', 'УНЕСКО-ов' и сл.), нарочито оне које се завршавају сугласником¹².

парадигми, па је могуће очекивати и падежне реализације са 'окрњеном' или 'неокрњеном' основом.

¹⁰Неке именице на -и, као *грисини, шпагети, филети* и сл. у српском још немају учвршћен однос према броју и роду; обично се осећају као pluralia tantum м. рода, типа *резанци* чији се јединински облици *грисин, *шпагет, *филет и сл. у стандардној комуникацији не употребљавају.

¹¹У вези с апелативном лексиком, а поготово са скраћеницама, искрсава и неколико граматикалних проблема: (а) *идентификација граматичког рода*: именице које се завршавају на морфем -о/-е (*ауто, деколте*) могу, наиме, у српском језику бити мушког, али и средњег рода. Иако чврстих поларизација нема, може се закључити да именице на -о/-е у новије време инклинирају мушком уместо средњем роду ('*тај ауто*', '*овај деколте*'); (б) *скраћеничке форме деклинацију генеришу* начелно према морфолошком лику, али, понекад, и према граматичком роду речи имплициране у скраћеници (исп. '*наш Де-пе-ес*' (м. род) и '*наша ДПС*' (ж. род) према '*наша Демократска партија социјалиста*').

¹²Проблем представља и начин изговарања скраћеница. У пракси се испољава неколико решења: или се изговарају како је написана ('сфор', 'унеско'), или по систему

II ВЛАСТИТЕ ИМЕНИЦЕ

Страна имена, у принципу, теже да у српском језику максимално задрже транспарентни однос према номиналној форми а тиме избегну и евентуалне фонетско-морфолошке адаптације.

У том погледу испољавају се ове тенденције:

1. У српски деклинациони систем нормално се уклапају:

(а) им. **мушког рода** с основом на сугласник + Ø (типа *Абрахам, -а, Кенет, -а, Линколн, -а* и др.);

(б) на исти начин, тј. као (да су) именице с основом на сугласник третирају се и именице с вокалским завршетком на *-и, у* (кратко) (као *Гари, -ија, Павароти, -ија, Џони, -ија, Папандреу, -уа, Дахау, -ауа, и сл.*), затим, именице са завршетком на дуге вокале *-џ, -џ, -џ, -џ* (као *Еџнс, -џ, Дега, -џ, Аџн, -џ(1/4)а, Рисо, -џ, Помџу, -џ* и др.

(с) Именице на кратко *-о* и *-е*, међутим, понашају се двојако: или се (1) *-о* и *-е* из номинатива јд. преноси у остале падеже (неадаптирана варијанта) или се (2) у друге падеже не преноси (адаптирана варијанта). Опредељење за једну или другу солуцију је субјективног карактера и зависи од (не)познатости (препознатљивости) номиналног облика имена.¹³ Наиме, у мање познатих имена/презимена, посебно једносложних и двосложних, претеже неадаптирана форма деклинације (као *Версаџе, -џеа, Хараре, -реа, Аминторе, -реа*), док у познатих и вишесложних имена промена најчешће бива прилагођена регуларном систему деклинације (*Бартоломео, -меа, Виторио, -ри(ј)а, Галилео, -леа, Ђенето, -ета, Каиро, -ира* и сл.).¹⁴

2. У српски деклинациони систем, несловенска имена **женског рода**:

(а) нормално се уклапају она са завршетком на *-а* (типа *Елизабета, -те, Касандра, -ре, Кончита, -те, Виолета, -те* итд.) с обзиром на то да се српска женска имена, правилу, звршавају само на *-а*;

(б) отуда потпуно од система одударају именице на било који други вокал (као: *Сирмаво, Банданарајке, Тансу, Дороти, Хилари* и сл.); услед неадаптираног морфолошког индикатора, такве именице на српском подручју остају — индеклинабилне.

абecedног именовања слова ('пе-те-те'), односно енглеског спеловања ('би-би-си', 'тви-ви'), најређе, пак, азбучним именовања слова ћирилице ('п-т-т', 'с-п-о'); исп. Фекете 1994.

¹³У пракси, како констатује Николић 1995-1996: „често се јављају случајеви недеклинирања појединих страних, несамостално употребљених мушких имена...нпр. *Ѕузепе* Вердија, *Ентони* Квина, *Николо* Паганинија, итд., па чак и са *Жан* Реноом, *Мајкл* Џексона и сл.,,

¹⁴Илустративан је пример употребе имена и презимена некадашњег италијанског премијера Алда Мора: медији су их у почетку мењали неадаптирано (Алдо-а, Мора-а итд.) да би их касније, кад је име те личности постало познато, мењали у адаптираној форми (Алд-а, Мор-а итд.).

(с) Морфолошком систему властитих женских имена из истих разлога не одговарају ни страна имена на сугласник (као: *Кетрин, Алисон, Медлин, Грејс, Долорес, Мерцедес, Мирјам*) услед чега и она остају у српском језику индеклинабилна.

(d) Од имена под (с), унеколико се, међутим, разликују таква као: *Елизабет, Шарлот, Хелен, Џоан, Мадлен, Марлен* и сл. тј. она која се у језичкој (граматичкој) подсвести могу преобликовати у варијанте на -а (*Елизабет(а), Шарлот(а), Хелен(а)* и сл.)¹⁵ па у колоквијалној апликацији бивају (нестандардно) подвргнута облицима а-деклинације¹⁶. Уколико се, пак, респектује изворни облик номинатива — деклинација изостаје.

(е) Подсвесним преобликовањем у а-форме, деклинацији могу бити подвргнута и нека женска имена наведена под (b) (као: *Инге* (>*Инга) (ном.), *Инге* (ген.), *Инги* (дат.), *Ингу* (ак.); *Сирмаво* (>-*ава), *Сирмаве, Сирмави* итд.)¹⁷.

(f) Посебан случај представљају имена која могу бити и мушка и женска, као: *Симон, Лесли, Мишел, Бабет, Луис* и сл. Семантичка дистинкција рода постиже се, у таквим случајевима, управо опозицијом (ин)деклинабилности: као име мушке особе регуларно ће се мењати по падежима, а као име женске особе остаће индеклинабилно ((не)деклинабилност као знак разликовања особа по полу).¹⁸

III ДЕТЕРМИНАТИВНА ЛЕКСИКА

Основни детерминативни материјал чине, по природи ствари, придеви, чије су општесловенске особине: деклинабилност, трородност, компарација, придевски вид др. Међутим, извесне морфолошко-творбене иновације уочавају се и у систему детерминације:

¹⁵ Таква имена на -а сасвим су уобичајена и распрострањена на српском језичком подручју.

¹⁶ Могуће су и друге, махом колоквијална преобликовања у а-форме као: *Мерлинка* (< *Мерлин*), *Габика* (< *Габ*), *Брижит(к)а* (< *Брижит*) и сл.

¹⁷ Изузетак чине имена као *Ирене*, име које се редовно третира као *Ирена* с обзиром на своју распрострањеност у том облику; посебан случај чине покрајинска имена типа *Маре, Јеле, Кате* и сл. (у ствари облици вокатива од *Мара, Јела, Ката* и сл.) која су или индеклинабилна или се мењају као (да су) на -а.

¹⁸ Пандан за овакву дистинкцију српски језик има код деклинације презимен на сугласник, типа 'Јовановић': ако се тиче мушког лица — презиме се нормално деклинира, а ако се њиме обележава женска особа оно је — индеклинабилно. Деклинабилност се може постићи преуређењем таквих презимена придевским а-суфиксима: -ка ('Јовановић-ка') или -ева/-ова ('Јовановић-ева', 'Селешова'), а у презимена на друге вокале сложеним суфиксима -иница ('Хасанаг/а/-ин-ица') или -овица ('Гојк/о/-ов-ица'). Што се домаћих имена на -а која именују и мушка и женска лица (као *Брана, Ива, Сава* и др.) тиче, она се увек мењају на исти начин (по а-деклинацији) попут аутохтоних имена типа *Никола*. Исп. Фекете Е. 1997.

Најранију фазу нарушавања основних својстава придевско-детерминативног система обележава инфилтрат оријенталних придевских форми типа: *берићетли, бисерли, гајтанли, дертли, зејтинли, шећерли, тазе* итд.¹⁹ односно неадаптабилног творбеног морфема *-ли*, а њиме и елиминацију деклинабилности, граматичког рода и броја, придевског вида, компарације уз потискивање конкурентних домаћих творбених морфема *-ан, -ен/-ни* (*берићет-ли : берићет-ан; златај-ли : злат-ан/-тни* и сл.).

Далекосежнији утицај на творбене процесе, међутим, имају модели преузимани из западноевропских језика. При томе је уочљиво:

1. све учесталији продор страних придевских лексема, таквих као: *мини, макси, миди, инстант, супер, фер, гроги, секси, шунд, екстра, портабл* итд., уз оне које су се већ раније одомаћиле, као: *браон, грао, тегет, беж, блонд, бринет, виолет, лила, оранж, резеда, тиркиз, окер, драп* (за означавање боја) и безброј других, као: *паф, фалиш, флаш, фрај, реш, феш, глат, мат, шик* итд.

2. Што се тиче граматичко-творбених својстава оваквих лексема запажа се (а) махом потпуна неадаптабилност са српским граматичким системом и (б) тек у малом броју случајева деривациона способност суфиксом *-аст* (као: *граораст, крем(к)аст, драпкаст*, мада с извесном модификацијом у значењу: суфикс *-аст* означава дату особину у мањем степену таква), односно и суфиксима *-ан/-ни* (као: *азуран/-ни, виолетан/-ни* и сл.) и (с) ограничена могућност даље лексичке деривације: само мали број таквих придева може да генерише глаголе, (трпне) придеве, (глаголске) именице и др.²⁰ (d) само незнатан број придева има могућност компарације (и деклинације), као: *тазе, (нај)таз-ији, феш, (нај)феш-ији, блонд, (нај)блонд-ији* и сл.; нешто је већа могућност формирања облика компарације, и то индиректно, код оних придева који могу градити форме на *-ост* или *-ан/-ни*, као: *(нај)граорастији, -ијега; (нај)азурнији* и сл.

3. Значајну црту у систему иновативних процеса, начелно супротну природи придевске детерминације, представља све раширенији модел детерминисања — именицом. Такве појаве налазимо нарочито у спрези са: страним (одн. и одомаћеним страним) именицама, као у примерима типа: *ауто-индустрија*²¹, *мини-маркет, кафе-бар, беби-биф, боди-билдинг, фолк-парада, паркинг-сервис, ауто-продавница, мини-сукња, мега-звезда*,

¹⁹Највећи број речи овога типа и порекла данас више нису у употреби осим у неким дијалектима где функционишу и као творбени модели за српске основе (као: *образли, трошкали, гвозденли* и др.); о овоме исп. Николић. 1996 и Ивић П. 1996. с. 113.

²⁰Сасвим су спорадични случајеви творевина као: *грогирати, грогиран, грогираност* (<*гроги*), настали, вероватно, гласовном сличношћу са *дрога, дрогирати, -иран, -ираност, фалиширати, -ран, -рање, -раност* и сл..

²¹У навођењу примера не придржавамо се, овом приликом, обавезно и ортографских прескрипција о спојеном, полусложеничком одн. одвојеном писању како бисмо јасније истакли делове спојеница.

бејзбол-палица, секс-бомба, флах-звожђе, гланц-папир, план-стакло, веш-машина, џез-музика, рок-певач, колор-филм, контакт-програм, камп-приколица и сл.

Варијанта претходна два случаја, типична за наше доба, јесте поступак редукције првог детерминативног дела спојнице на форманте као у: *алко-тест, био-енергија, евро-комунизам, еко-/номски/програм, еко-/лошка/зона, Бео-/градски/воз, порно-филм, ино-кореспондент, соц-реализам, конач-логор, репро-материјал, афро-фризура, фолк-/лорна/парада* итд.

Овакве конструкције исказују се као подстицајни модел за творбу одредбених синтагми и са домаћим именицом у придевској функцији, као: *балван-револуција, дрво-комбинат, Вино-Жупа, папир-сервис, лептир-стакло, банана-република, путер-кифла, кромпир-пире, клима-уређај, грозђе-бал* итд.²²

4. Како разумети овакве појаве? Указати се може на следеће: (а) И поред развијеног реперетоара придевске базе, у српском језику за обележавање одговарајуће особине нема увек регуларне придевске лексеме, јер у српском језику није увек могуће суфксалном творбом начинити придев од именице. У таквим случајевима језик прибегава именици у придевској функцији, као у случајевима: *клин чорба, гулаш супа, парадајз пире, кромпир салата, спомен плоча, бибер цреп, сладолед торта*²³ итд. Ради се, дакле, о појави по којој је детерминативна функција именице изазвана непостојањем аутохтоног придева или изведене придевске форме²⁴, тј. о појави која у таквим случајевима генерише масовну имплементацију именице уместо придева. Тиме се, с једне стране, ремете особине језичког система, а, с друге, значајно проширују његове изражајне могућности у приликама када систем језичке творбе не може да задовољи потребе језика.. У конкретном случају, дакле, језичка ситуација указују на важан иновациони феномен — да придев у српском језику не мора обавезно имати и одговарајуће детерминативне граматичко-морфолошке облике. Зашто? Зато што је за функцију детерминације

²²Идентичан манир налази се чак и у симбиози са скраћеницама, као: *ТВ-програм, IСN-Галеника, CNN-вести, БИТЕФ-театар, БЕЛЕФ-фестивал* итд.

²³Као алтернатива у овим случајевима може у неким случајевима функционисати конструкција са генитивом ('парадајз салата' = 'салата од парадајза') или са инструменталом ('сладолед торта' = 'торта са сладоледом' и сл.) мада то није увек могуће (алтернативне синтаксичке конструкције не би могле конкурисати у случајевима као 'бибер цреп' *цреп од бибера), 'спомен плоча' (*плоча од спомена) и сл.

²⁴Овде немамо на уму тзв. атрибутивне синтагме типа 'змија отровница', 'камен темељац', 'син јединац' и сл., дакле случајеве где уместо атрибутивне именице иначе постоји стандардни придевски облик (*отрован, темељни, једини* итд.) и где се атрибутив исказује као деклинабилна форма. Исп. о томе детаљније: Станојчић...1989, стр. 250.

довољна 'граматичка свест' (језичко осећање) о зависној (зависно конституентној) позицији лексеме (у овом случају именице) у односу на други, управни члан (конституент) синтагме. Друагије речено — феномен функција се исказује као релевантан конкурентан елеменат језичке деривације, односно придевско-граматичком облику детерминатора.

IV ЗАКЉУЧАК

Савремени стандарднојезички систем српског језика, заснован на вуковским начелима, није доживео суштинске промене, али се од тог језика данас значајно разликује.²⁵

У послератном развоју, а посебно у новије време, уочавају се промене које настају на линији опозиције двају контраверзних околности: (а) све нараслијих захтева модерног времена и (б) ограничених или никаквих могућности постојећег језичког система да на њих реагује складно и, како се то очекује, 'у духу језика'. Тај се сукоб очитује у многим областима језичког израза, посебно на творбено-морфолошким, а и синтаксичким параметрима. У таквим околностима се језик неминовно прилагођава било властитим решењима било преузимањем готових модела из другог језика, што за последицу има знатан утицај на структуру бића језика-примаоца.

У којој је мери су, међутим, поједини словенски језици захваћени овим појавама — свакако треба стално пратити и утврђивати. Тим пре што су на сцени процеси који незадрживо нарастају и, по свој прилици, значајно утичу на структуру и развитак словенских језика уопште.

Резиме

Српска језичка ситуација нагло се развија и употпуњује после Другог светског рата творбеним процесима подстакнути масовним усвајањем страних и развијањем домаћих сложеница и полусложеница, најпре под утицајем совјетске језичке праксе (типа *политбиро*, *агитпроп*), а касније и западноевропских језика (типа *минимаркет*, *инокоресподент*, *екосистем*), нарочито енглеског, да би се у новије време развила тежња ка стварању све већег броја скраћеница (СПО, ЈАТ, БЕМУС) од којих многа, нарочито она преузимана из других језика, теже лексикализацији (као *Танјуг*, *Унпрофор*, *Пасок*). Осим тога, језички арсенал се богати и масовном преузимањем стране лексике, посебно терминологије (као *бистро*, *бутик*, *менаџер*, *опција*, *хартдиск*), некада и са преосмишљеним значењем (*санкционисати* као казнити), подражавањем страних творбених и деклинационих модела (*унисекс*, *деколте*), прихватања страног акцента (*командант*, *дизајн*) и др., што често директно противречи регуларном српском језичком систему.

²⁵Исп. о томе Ивић М. 1957 и Ивић М. 1990 и 1997.

Системске могућности оваквих лексичких иновација, међутим, тек треба комплетније елаборирати.

Списак литературе

- ВАВИЋ С., 1986: Творба rijeчи у hрватском књижевном језику, nacрт за grаматику. Zagreb.
- ИВИЋ, М. 1957: Једно поређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком. In: Зборник за филологију и лингвистику, Н. Сад, I, с. 114—126.
- ИВИЋ, М. 1990: О језику Вуковом и вуковском. Н. Сад.
- ИВИЋ, М. 1997: О Вуковом и вуковском језику. Београд.
- ИВИЋ, П. 1996: О Вуковом Рјечнику из 1818. године. In: Српски Рјечник из 1818, репринт издање. Београд.
- НИКОЛИЋ, М. 1995—1996: Недеклинабилне именице у српском језику. In: Наш језик, Београд, XXX/1—5, с. 15—43.
- НИКОЛИЋ, М. 1996: Непроменљиви придеви у српском језику. In: Наш језик, књ. XXXI/1-5, стр. 35—54.
- О лексичким позајмљеницама*, 1996, зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина. Суботица—Београд.
- ПЕШИКАН, М., ЈЕРКОВИЋ, Ј., ПИЖУРИЦА, М. 1993: Правопис српскога језика. Нови Сад.
- РАДОВАНОВИЋ, М., БРБОРИЋ, Б., КЛАЈН, И., ПЕТРОВИЋ, Д., СТАНОЈЧИЋ, Ж., ЛУКОВИЋ, М., ЋУПИЋ, Д., ПЕШИКАН, М. 1996: Српски језик на крају века, Београд (зборник радова са научног скупа: Савремене промене у словенским језицима (1945—1995) одржаном на Ополском универзитету у Пољској под патронатом Пољске академије наука и Међународног комитета слависта, изд. Института за српски језик САНУ и Службеног гласника Београд).
- СТАНОЈЧИЋ, С., ПОПОВИЋ, Љ., МИШИЋ, С. 1989: Савремени српско-хрватски језик и култура изражавања. Београд.
- ФЕКЕТЕ, Е. 1971: Нешто о деκлинацији властитих именица страног порекла у нашем језику. In: Наш језик, Београд, XVIII/4—5, с. 250—262.
- ФЕКЕТЕ, Е. 1994: О читању скраћеница. In: Наш језик XXIX/5, Београд.
- ФЕКЕТЕ, Е. 1997: Ословљавање женских лица презименом. In: Језик данас. Нови Сад.